

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

23

23. C. 33 ^c

Van Wel Edele Gedeputeerde

Mr. H. van Loghem

te Perinth.

Verdruk

Nederlandsche
Jaarboeken
11^e dl p. 187

Ongeloof en Revolutie. Eene reeks van historische Voorlezingen, door Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER. Leyden, 1847, XII, 430 bl. 8°.

(Overgedrukt uit de *Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, XIe Deel, 1^e Stuk, blz. 187).

Een zoo belangrijk geschrift had reeds vroeger eene aankondiging in deze *Jaarboeken* verdiend. Wij meenen daarvoor verschooning te moeten vragen. Wij hadden de taak der aankondiging op ons genomen (1). Verschillende omstandigheden hebben ons in de uitvoering daarvan doen vertragen, en toen wij ons aan het stellen der aankondiging wilden zetten, begrepen wij ras, dat dit werk voor geene gewone beoordeeling vatbaar was.

Men kan op het werk van den Heer Gr. geene aanmerking met eenigen grond maken, zonder dat de beoordeelaar ook van zijne zijde zijn standpunt aanwijst.

Wij hebben dit trachten te doen in een betoog in deze *Jaarboeken*, Dl. X, bl. 545, geplaatst, en wij verzoeken de lezers der *Jaarboeken* dat betoog als eene inleiding tot deze beoordeeling te beschouwen.

De algemeene inhoud der *Voorlezingen* van den Heer Groen is een historisch betoog, dat er een *natuurlijk verband bestaat tusschen ongeloof en revolutie*. Deze stelling zal in haren algemeenen omvang weinig bestrijders vinden, wanneer zij namelijk aldus bepaald wordt, dat er *natuurlijk verband tusschen ongeloof en revolutie bestaat*. Men moet toch in de geschiedenis der laatste eeuw een volkomen vreemdeling zijn, om niet te zien, dat het

(1) Zij werd toegezegd *Jaarb.* X, bl. 120.

ongeloof aan stellingen, wier waarheid vroeger niet betwijfeld werd, een der voornaamste oorzaken is geweest, waarom men het oude, op die stellingen gegrond, heeft verworpen, om er een nieuw gebouw, naar nieuwere begrippen ingerigt, op te stichten.

Maar het is niet in dien uitgebreiden zin, dat de Heer GROEN verband tusschen *ongeloof* en *revolutie* ziet.

Het verband, wat hij wil aanwijzen, is enger beperkt. Het *ongeloof*, door hem bedoeld, wordt zeer bepaald aangewezen, door de geloofsbelijdenis, die hij voorop stelt, (bl. 9), *dat er in het schuldvoldoenend offer van den Zaligmaker, uit vrije genade, volkomen vergeving en zaligheid is, voor een iegelijk die gelooft.* De *revolutie* wordt door hem beschreven als *de eigenaardige en voortdurende ontwikkeling der revolutiebegrippen*, en met de uitdrukking *revolutiebegrippen*, heeft hij op het oog *de grondstellingen van vrijheid en gelijkheid, Volkssouvereiniteit, Maatschappelijk verdrag, conventionele herschepping* (bl. 5), terwijl het verband tusschen dat alzoo gepreciseerde ongelooft en de alzoo gepreciseerde revolutie, volgens hem is een *algemeen verband*.

In de eerste *voorzitting* geeft hij opheldering omtrent de keus, den aard, het nut en het bestek van zijn onderwerp. De keus werd bepaald door de bewerking van zijn *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*. De aard en het nut der gekozen stof wordt na eenige voorafgaande stellingen op eene zeer duidelijke wijze betoogd, terwijl de bekwame Schrijver daarna den gang, dien zijn betoog nemen zal, opgeeft.

Voor hij tot de eigenlijke behandeling van zijn onderwerp overgaat, ontwikkelt hij eenige voorafgaande stellingen. *Het getuigenis der nauwkeurige en bedachtzame wetenschap, kan als een gestadig protest tegen het staatsrecht der revolutie worden aangenomen.* Hij beroept zich

daartoe op den Bijbel, op de geschiedenis, op politieke Schrijvers, op BURKE, DE BONAUD, LE MAISTRE, VON HALLER en BILDERDIJK.

Dat de oorzaak der omwenteling geenszins in het verkeerde der vroegere beginselen, noch in de staatsvormen, noch in de misbruiken gelegen was, wordt verder betoogd in de drie volgende voorlezingen. Dat de verbastering van het Staatsregt, aan de opkomst van het revolutie-beginsel bevorderlijk is geweest, is de stof der zesde; dat de reformatie in geenerlei opzigt als oorzaak der omwenteling aangemerkt kan worden der zevende het onderwerp en dat de revolutieleer de openbaarwording is van het ongeloof in systematischen vorm dat der beide volgende voorlezingen. In de tiende wordt betoogd, dat de revolutieleer in strijd is met den menschelijken aanleg, tot ongodisterij voert en met het regt in strijd geraakt en tyrannij baart. De laatste vijf voorlezingen zijn aan eene geschiedkundige beschouwing van het revolutietijdvak gewijd en aan eene sluitredevoering, waarin de Schrijver enkele gedachten mededeelt over het Volkerenregt, de teekenen des tijds, de geschiedenis des Vaderlands in het revolutietijdperk, en de roeping en verpligting, die er bestaat uit behoefte aan verbetering, uit de magteloosheid der revolutiebegrippen en uit de kracht, die in de door hem verkondigde Christelijke beginselen ligt.

Deze korte inhoud van dit belangrijk geschrift, — wij meenden, dat het niet noodig was het breeder op te geven bij de overtuiging, dat het reeds algemeen gelezen is, — omvat den algemeenen gang van het betoog.

De Schrijver, hoe kon het anders? heeft zijne gevoelens met groote kennis van feiten en schrijvers voorgedragen, in dien krachtigen wegslependen en gekuischten stijl, die aan hem eigen is en met die bepaalde zeggingskracht, die van geen weifelen weet, ook bij het besliss-

sen der allermoeijelijkste vraagpunten, en die aan eenzijdige Schrijvers zooveel voorrang geeft boven hunne bestrijders.

Tegenover de zeer stellige uitspraken van den Heer Ga., moet elke naauwgezette beoordeeling, die niet gaarne het veel ware, dat de Heer Ga. verkondigt, tegelijk met het onware zoude willen bestrijden, zwak, krachteloos en wankelend schijnen, vooral wanneer zij afkomstig is van iemand die gaarne bekend, dat de vermogens hem geschonken niet in de schaduw kunnen staan van de talenten, waarmee de Heer Ga. is toegerust.

Deze ongunstige positie tegen over den Schrijver, dien wij trachten zullen te beoordeelen, belet ons echter niet vrijmoedig onze gedachten mede te deelen, wel overtuigd, dat de Heer Ga. zelf, die steeds zoo veel gehechtheid aan hetgeen hij waarheid meent, aan den dag legt, die waarheidsliefde ook bij anderen zal eerbiedigen.

Het is een groot gebrek, waarvan wij menschen ons zelden geheel kunnen vrijwaren, dat men ijvert, niet om de waarheid op te sporen, maar om de waarheid, die men meent gevonden te hebben, aan anderen op te dringen. Deze ijver voor eigene gevoelens heeft bij zijne prijselijke zijde ook vaak dat ongelukkige gevolg, dat het dikwijls het oog doet slaan op eenige feiten, op eenige begrippen, waarbij men als het ware blind wordt voor andere feiten en doof voor redeneringen, die niet met de aangenomene strooken. Men neemt langs dien weg enkele omstandigheden als bewijzen van algemeene toestanden aan, en verheft eene oorzaak, die heeft medegewerkt, tot de eenige algemeene oorzaak en is door die eenzijdigheid vaak weinig naauwkeurig in de bewijsvoering.

De Heer Ga. meent stellig, dat zijne geloofsbelijdenis de eenige ware is. Hij heeft er volkomen regt toe; maar,

wanneer hij daarbij vergeet, dat er anderen zijn, die zich van een christelijk geloof en ongeloof een eenigzins ander denkbeeld vormen dan hij, en dat, hetgeen in hunne oogen ongeloof is, dezelfde gevolgen heeft als het ongeloof door hem beschreven, is het natuurlijk gevolg daarvan, dat zijne geheele bewijsvoering niet dient om *zijn* gevoelens te staven, maar veel meer om een *aanverwant* gevoelens te bewijzen.

De Heer Gⁿ. is ten eenemale in gebreke gebleven, het historisch bewijs te leveren voor het algemeen verband tusschen het ongeloof, door hem gepreciseerd en de revolutie, zoo als ze door hem beschreven wordt. Men leze het geschrift met aandacht; het bepaalde bewijs der stelling, dat het ongeloof aan het schuldvolendoend offer van den Zaligmaker en de vrije genade de revolutie heeft bewerkt, wordt nergens gevonden. De Schrijver stelt daarvoor in de plaats op eene wijze, die vermoeden doet, dat hij zelf van die verwisseling onbewust is, het betoog, dat de zelfverheffing van den mensch om slechts te volgen, wat hem toeschijnt door de rede te worden aanbevolen, met verwerping van alle gezag, uit de ervaring en de kennis aan Godsbestuur geput, een reeks van jammeren heeft tot stand gebracht. Maar ieder onbevooroordeelde zal moeten erkennen, dat tusschen deze slotsom en de stelling, wier bewijs werd toegezegd, een hemelsbreed verschil ligt.

Wij voor ons, gelijk uit ons vroeger aangehaald ver-
toog te zien is, wij houden ons geheel overtuigd van de
waarheid der stelling, dat de omwenteling voor een ge-
deelte de ontwikkeling is van het ongeloof aan Gods be-
stuur, ofschoon die stelling slechts de halve waarheid be-
vat, daar de omwenteling ook voor een gedeelte goede
beginselen heeft ontwikkeld, voor welke goede vruchten
der omwenteling de Heer Gⁿ. geheel blind schijnt te zijn.

Eene tweede meening, die de Heer Ga. met overtuiging is toegedaan, is, dat de beginselen van het vroegere Staatsregt en de daarop gebouwd staatsvormen goed waren, maar, wanneer het nu bewijsbaar is, dat de zoo hooggeroemde *anti-revolutionaire staatsvormen*, gelijk zij door den Schrijver worden afgeschilderd, nooit bestaan hebben, en dat het aanvoeren van een en ander verderfelijk dwaalbegrip in het latere Staatsregt, zoo als de leer van het *contrat-social* enz., nog geene aanwijzing is van de *geheele* verbastering van het Staatsregt, wordt het duidelijk, dat de hoeksteen wankelen, waarop het geheele betoog van den Heer Ga. gebouwd is.

De onwaarheid der voorstellingen van den Heer Ga., omtrent de deugdzaamheid van het vroegere Staatsregt, zoude zeer gemakkelijk zijn aan te wijzen, zoo de Heer Ga. bij zijne andere verdiensten als schrijver strenge orde in acht nam; maar eene ordelijke rangschikking, het geleidelijke van het betoog worden in onze oogen wel eens bij den Heer Ga. gemist. Men vindt dezelve stellingen met kleine wijziging op verschillende plaatsen, en hierdoor wordt, ten minste bij ons, groote inspanning vereischt, om een duidelijk begrip te erlangen van zijne eigenlijke meening. Intusschen zullen wij beproeven onze stelling, dat de Heer Ga. zeer eenzijdig is, te staven.

De Heer Ga. heeft naar waarheid aangetoond (eerst bl. 24 en later nog eens bl. 76), dat de revolutionnaire schrijvers de geschiedenis vervalschten en ten onregte in de voorledene eeuwen hunne republikeinsche instellingen meenden terug te vinden; maar maakt de Heer Ga. zich niet aan eene soortgelijke dwaling schuldig, in zijne beschrijving der *anti-revolutionaire beginsels* en *historische Staatsvormen*. Wanneer toch en waar heeft die door den Heer Ga. zoo hoog geprezene *getempered monarchie* bestaan, die de omwenteling zoo zonder eenigen grond

heeft omgeworpen? — In de dertiende of veertiende eeuw? voorzeker neen; want aan den Heer Ga. kan het niet onbekend zijn, dat de Vorsten van dien tijd zich zoo weinig met staatsaangelegenheden bemoeiden, dat er bijna geene algemeene verordeningen op hunnen naam werden uitgevaardigd. Zij beschouwden het gezag zoozeer als patrimonieel goed, dat de geheele staat als een domein werd bestuurd (1).

Is in de vijftiende eeuw het voldoende der staatsvormen, zoo hoog door hem geprezen, gebleken? Wij durven het niet gelooven, want Europa was vol opstand en in gedurigen oorlog. *Daar was in de 15de eeuw en vroeger weselijke anarchie*, gelijk de Heer Ga. zelf erkent; (bl. 167) en anti-revolutionaire beginselen en historische staatsvormen, die onmagtig zijn de eerste behoefte der maatschappij te voldoen, zullen wel niet door den Heer Ga. bedoeld zijn.

In de zestiende eeuw? Ook niet, want volgens den Heer Ga. was er, toen de Hervorming begon door te breken *ten aanzien van politieke meeningen en regten, de schroomlijkste gisting in de steden, bij de Edelen en onder het landvolk. De ontkieming van jammer en verderf begon overal zichtbaar te worden. Er was voor de magten geen eerbied, geen liefde, geen trouw. Bijkans overal ongewisheid der betrekkingen, losgelatenheid der driften, buitensporig jagen naar vrijheid, woeling, zoo niet opstand tegen het gezag. Het traditionele was een voorwerp van minachting geworden* (bl. 167).

Dus na de Hervorming. — Maar vond men in Frankrijk toen de *getemperde monarchie met stenden*, gelijk zij in de vierde voorlezing (bl. 82) beschreven wordt en waarop

(1) Zelfs later kon men zich van dat denkbeeld niet los maken. Zie tot voorbeeld het Hervormingsedict van PHILIPS II van 1495, bij KLUIT, *Historie der Holl. Staatsregeling*. Dl. V, bl. 380.

toegepast worden de woorden: *Er waren daar, toen het beginsel van associatie en corporatie vrijen loop had* (1) *gilden, gemeenten, steden. Aldus ontvingen de Stenden, voor zooverre men daaronder meer bepaaldelijk geheele klassen van ingezetenen verstaat, eenen meer aanschouwelyken vorm. De Adel, de geestelykheid, de derde Stand. Aldus was er vastheid voor den Staat, aldus waren er steunsels voor vrijheid, eigendom en regt enz. enz.* Voorzeker niemand zal het durven beweren, dat die toestand in Frankrijk in de zeventiende en achttiende eeuw heeft bestaan, doch wij gelooven ook niet, dat de Heer Gr. met de aangehaalde woorden, waarin de *historische staatsvorm* beschreven wordt, de 17^e en 18^e eeuw heeft op het oog gehad. Maar cilieve, wanneer heeft dan die schoone tijd op aarde bestaan, dat Eldorado van maatschappelyk geluk, *toen men wist, dat de Staat niet van menschelyk maaksel, waar van Goddelijke instelling was; toen men dacht, dat ieder binnen den kring van eigen bevoegdheid beperkt was, toen men geen beteren waarborg kende dan de handhaving en inscherping der Goddelijke wet van gerechtigheid en liefde, en de daaruit voortvloeyende onschendbaarheid van verkregene vrijheden en regten?* — Wij vinden die zoo schoon geschilderde *anti-revolutionaire beginselen* nergens in de geschiedenis bestaande, evenmin als de *historische Staatsvormen*, gelijk zij door den Heer Gr. zamengesteld zijn, uit verschillende brokstukken, die hij uit onderscheidene eeuwen heeft bijeengegaard.

Wat wij vinden in de geschiedenis, is hetgeen de Heer Gr. op eene andere plaats mede erkent, *dat de sonde geene enkele bladzijde der geschiedenis onbezoeideld heeft gelaten*, maar wij voegen er dadelijk bij, dat zijne stel-

(1) Het historisch bestaan van dien *vrijen loop* ontkennen wij ten stelligste. Meestal was die vrijheid duur gekocht of door geld of door bloed, — altijd betengeld door keuren en ordonnantiën.

ling: *hoe meer wij den revolutietijd naderen, hoe grooter het zedenbederf is geweest*, niet alleen geheel onbewezen is, maar dat de Heer G_n. integendeel bewijzen levert van *vermeerdering* van Godsdienstigheid.

Vóór de Hervorming was onkunde in de Godsdienst en zedenbederf algemeen (bl. 163). *De vrucht der hervorming was slechts kortstondig in hare zuiverheid en hare levendmakende kracht. Doode regtzinnigheid verscheen wel* dra (bl. 175). In de 18^e eeuw wordt door hem *een streven naar het betere* opgemerkt (bl. 184), en thans is er, ofschoon bij weinigen, *herleving van het Christelijk geloof*.

Volgens het getuigenis van den Heer G_n., bestaat er derhalve naast den voortgang in het kwaad, ook vooruitgang in het goede. Deze stelling beamen wij volkomen. Aan deze stelling moet worden vastgehouden bij de beoordeeling der Geschiedenis. Velen mogen in de bijzonderheden wat goede, wat kwade beginselen zijn, met den Heer G_n. verschillen; zelfs zijne grootste tegenstanders zullen, voor zoo ver zij eenige Christelijke beginselen bezitten, erkennen, dat vele beginselen door hem goed en Christelijk genoemd, ook volgens hunne overtuiging goed en Christelijk zijn. Wanneer wij nu aan deze waarheid vasthouden, dat de Geschiedenis ons vertoont naast de krachtsontwikkeling ten goede de ontwikkeling der zonde, — eene waarheid, door den Heer G_n. *costa* in een helder daglicht geplaatst in een geschrift, dat veel opmerkelijks bevat (1), — dan mogen wij aannemen, dat dat goede zich evenzeer als het kwade in de begrippen, in de leerstellingen, in de staatkundige beginselen, en de staatsvormen afgespiegeld heeft.

Maar wanneer dit waar is, dan blijkt reeds *a priori*,

(1) *Het Oogenblik, een woord over het ontwerp van grondwetsherziening*, Amst. 1848. Zie onze beoordeeling van hetzelfde in de *Korte Opmerkingen over de gebeurtenissen van den dag*, IV, bl. 19.

dat de stelling van den Heer Gr., dat er een **ALGEMEENE achteruitgang bestaat** (bl. 4), en dat er van dien **ALGEMEENE achteruitgang eene ALGEMEENE oorzaak aanwezig is**, niet waar kan zijn; en eene naauwkeurige overweging bevestigt ook volkomen, dat de Heer Gr., hoe vele belangrijke en ware opmerkingen hij moge gemaakt hebben, doorgaans in zijne beschouwingen te *algemeen* en daardoor te eenzijdig is.

In de eerste voorlezing (bl. 2) schetst de Heer Gr., om de keuze zijner stof te regtvaardigen, in de volgende bewoordingen den tegenwoordigen toestand van ons Vaderland:

»Wanneer wij ten aanzien der STOFFELIJKE belangen, hetzij op het onbeduidend gewigt van den Staat, of op de beperktheid van den handel, of op de bezwaren der nijverheid, of op de vermeerdering der behoeftigen letten, overal is er een met voormaligen bloei en luister, bedroevend contrast.»

»Dese wanorde is geenszins binnen het eigenlijke Staatsregt beperkt. Veeleer strekt zij zich uit tot de geheele MAATSCHAPPEL. Ik wijs u op het te niet gaan van de verscheidenheid der Stenden, gelijk zij op verkregene regten en op den aard der gezellige ontwikkeling gebouwd was; op de nadeelen der beperkte concurrentie; op de wegneming der banden van liefde en onderwerping, die de associatiegeest in verband met pligtbesef, gevormd had; op de weerloosheid der arbeiders tegenover de fabrikkheeren; op den bijkans onwederstaanbaren invloed der groote kapitalisten; op den gedurig meer dreigenden toestand van het Armwezen.»

In de eerste plaats merken wij aan, dat het zeer zonderling is, dat de Heer Gr. den toestand van Nederland schetst, ofschoon Nederland zeker minder dan Frankrijk het land der revolutie is, en dat geheel voorbij wordt gezien, dat

in niet gerevolutioneerde landen, zoo als in Engeland, de armoede niet minder groot is dan in Frankrijk en bij ons, zoodat reeds van stonde aan de onjuistheid der gevolgtrekking blijkt, dat het bedroevend contrast van den tegenwoordigen tijd met onzen voormaligen luister in materieelen welvaart uit het ongeloof en de revolutiebegrippen zoude zijn voortgekomen. Wij beweren daarom niet, dat godsdienstige en zedelijke begrippen geheel vreemd zijn aan onzen vroegeren bloei. Alle Staathuishoudkundigen erkennen zedelijkheid als den grondslag van alle welvaart, maar wij verklaren ons tegen die algemeene en onvoorwaardelijke oordeelvellingen van den Heer Ga., die, hoe wegslepend ook, meestal onwaar zijn in hare algemeenheid.

Het heeft iets treffends voor den lezer, iets verleidelijks voor den schrijver, de duizende verscheidenheden, die de verledene en tegenwoordige tijd opleveren, weg te denken en daarvoor in de plaats te stellen twee afgeronde en scherp geteekende toestanden, en dan aan den eenen toestand verre boven den andere den voorrang toe te kennen, en dat sprekende, sterk contrasterende verschil aan eene algemeene oorzaak toe te schrijven; maar komt zoodanige beschouwing met de waarheid overeen?

Eene naauwkeurige naauwgezette overweging van de Geschiedenis in al hare bijzonderheden, veroordeelt, naar mijn inzien, zulke algemeene tegenstellingen.

Bij den druk der kwalen is het zoo gemakkelijk een geopend oor te vinden, wanneer men op al het ongunstige van den tegenwoordigen tijd en op het gunstige van vroegere dagen de aandacht vestigt. De mensch is van nature zoo geneigd tot klagen, tot ontevredenheid. Maar de naauwgezette schrijver, die een beroep doet op de Geschiedenis, mag zich van dat voorregt niet bedienen.

En wat is er nu van dat treurige contrast, dat de Heer

Gn. voorstelt? — Staat het groote gewigt, dat Nederland in eene reeks van eeuwen eenige jaren tegenover het buitenland bezat, in tegenstelling van het minder beduidend gewigt, dat ons Vaderland thans heeft, in verband tot de revolutionnaire beginselen, dan zoude men met evenveel regt den overwegenden invloed der groote Mogendheden van lateren tijd als een bewijs harer anti-revolutionnaire beginselen kunnen aanmerken, iets, dat de Heer Gn. zeker niet zal doen.

De Heer Gn. ziet in de *beperktheid* van onzen handel en in de bezwaren der nijverheid eene aanwijzing van eene algemeene oorzaak van bederf; maar vergeet hij bij het aanwijzen van het contrast niet geheel, dat wij vroeger bijna het eenige zeevarende Volk waren, en dat dit door omstandigheden te weeg gebragt is, die met anti-revolutionnaire begrippen niets gemeens hebben. Daarenboven, de beschrijving van het contrast is onnaauwkeurig. Onze handel is nimmer zoo *uitgebreid* geweest als tegenwoordig. Wanneer wij de berigten, die in de *Recherches sur le commerce*, in Luzac's *Hollands Rijkdom*, in METELERKAMP's *Toestand van de Nederlanden* en in andere werken vermeld zijn, in de schaal leggen tegen de *Statistieke Tabellen*, in het vorige jaar door het Ministerie van Financiën uitgegeven, vinden wij daarvoor het bewijs. Wanneer de nazaat die statistieke tabellen van onzen tegenwoordigen handel opslaat, wanneer hij leest van de menigvuldige fabrieken en trafijken, die in deze tijden zijn opgerigt; wanneer hij uit de staten van in-, uit- en doorvoer ontdekt, dat er zelden een tijdvak is geweest, dat er meer goederen zijn vervoerd dan thans; wanneer hij melding vindt gemaakt hier van droogmakerijen, daar van ontginningen van duizende bunders, van hooge verveeningen, waardoor geheele streken vruchtbaar uit den grond als het ware opgekomen zijn, zal hij

zich naauwelijks een denkbeeld kunnen vormen, hoe de Heer Ga. van de beperktheid van onzen handel en van de kwijnende nijverheid heeft kunnen gewagen.

Wij ontkennen daarom niet, dat niet onderscheidene takken van welvaart verlopen zijn, en dat er thans niet meer die groote winsten gemaakt worden, die vroeger het natuurlijk gevolg waren der eerste ontdekking. Geeft een handel winst, dan komen er spoedig velen op af en de winst wordt verdeeld. Wij protesteren alleen tegen het algemeene der stelling van den Heer Ga. Maar wat meer is, zoude de kwijnende toestand van handel, zoo hij al bewezen was, een gevolg zijn der revolutie, dan moest hij zich uitstrekken niet over ons Land, maar over geheel westelijk Europa, inzonderheid over Frankrijk; en dat dáár de handel sinds de 16^e eeuw bijna vertienvoud is, is algemeen bekend.

De Heer Ga. moge niet minachting nederzien op de tegenwoordige staatsvormen, ook wij ontkennen derzelver vele gebreken niet, maar bij de opmerking dier gebreken mag het goede, dat wij boven onze voorouders genieten, niet voorbijgezien worden. Zij, die de Staatsgeschiedenis niet alleen van ons Vaderland, maar ook van andere Landen beoefend hebben, kunnen niet onbekend zijn met de zeer vele gebreken, welke die voormalige Staatsbesturen aankleefden; en dat in het regtswezen, de administratie der financiën, het inwendig bestuur bijna overal meer orde heerscht dan vroeger, zal niemand betwijfelen. Onze lof aan de nieuwe Staatsinrigtingen is echter verre van onbepaald te zijn; maar ook hier protesteren wij slechts tegen de onbepaalde blaam.

De Heer Ga. moge de gewone klagt over het pauperismus aanheffen; het verwondert ons, dat het een geschiedkundige als de Heer Ga. ontsnapt is, dat er armoede ten allen tijde is geweest. In 1612 kregen te Leyden 15,000

armen ordinaris weekgeld. De Christelijke weldadigheid, die voor geen enkelen zieke de gasthuizen sluit, die overal de armen opspoort, terwijl de Staathuishoudkunde de armoede niet lijdzaam meer aanziet, maar naar de middelen vraagt, hoe zij verpleegd kunnen worden, maakt dat thans geene duizenden armen meer aan gebrek sterven. Hierdoor wordt natuurlijkerwijze hun getal grooter, terwijl de opgewekte menschlievendheid, een Christelijk beginsel bij uitnemendheid, maakt, dat hun beklagenswaardige toestand niet meer als een niet genoegzaam waardig onderwerp geacht wordt, om er de aandacht bij te bepalen. Maar juist deze omstandigheden toonen de onjuistheid aan van de onvoorwaardelijke voorstelling, dat het pauperismus thans een droevig contrast met vroegeren bloei oplevert.

De armoede betond vóór de revolutionnaire begrippen veld wonnen, en zij bestaat dáár, waar de revolutionnaire denkbeelden niet zijn doorgedrongen.

De Heer Ga. wijst, als op een treurig teeken van verval, op het te niet gaan der Stenden, gelijk zij op verkregene regten en op den aard der gezellige ontwikkeling gebouwd waren; maar eilieve, dat te niet gaan zoude eerst te betreuren zijn, wanneer het bewijs was geleverd, dat die verscheidenheid van Stenden aan de behoefte van het maatschappelijk leven bij zijne ontwikkeling had voldaan, en dat bewijs wordt geheel achterwege gelaten, want de lofademende uitdrukkingen, die hier en daar over de Stenden voorkomen, bevatten geene aanwijzing van de feiten, waaruit het voortdurend nut van die instellingen zoude kunnen blijken. De Heer Ga., ofschoon hij zegt het regt der Geschiedenis te erkennen, miskent het bijna voortdurend. De Geschiedenis doet de takken, waarin geen levenskracht meer is, van zelve verdorren, en dit was bij de Stenden het geval. De Heer Ga. zelf

levert bewijzen voor die stelling, waar hij vermeldt, dat *de adel en de geestelijkheid kort voor de omwenteling kunnen invloed verloren hadden.*

De Heer Gr. moge op de *weerloosheid der arbeiders tegenover de fabrikkheeren* als op een treurig feit wijzen, ieder, die met de industriele geschiedenis bekend is, weet, dat de tegenwoordige toestand der werklieden on-eindig beter is dan in vroegere tijden. De Heer Gr. schijnt geheel onbekend te zijn met de werken van VILLERMÉ, DE CHAMBORANT, GRANIER DE CASSAGNAC, BUNET, MICHEL CHEVALIER en vele andere, waaruit THIERS de bouwstoffen geput heeft voor zijn belangrijk discours van 13 Sept. 1848 (1).

De gilden vinden in den Heer Gr. een? onvoorwaardelijken lofredenaar. Naar het ons voorkomt, moet bij een zoo veel behandeld punt de lofrede als ten eenenmale ongegrond worden aangemerkt, wanneer zij geschiedt zonder wederlegging van de gronden, die de Staathuishoudkundigen reeds in de 17^e eeuw (2) tegen het bestaan der gilden inbragten en nog inbrengen.

Maar wij mogen niet langer stilstaan bij enkele uitdrukkingen. Wilde men al de ligtvaardige oordeelvellingen van den Heer Gr. opmerken, men zoude bijna een boek moeten schrijven, gelijk aan het zijne, want nage-noeg is er geene bladzijde, waarop niet stellingen voorkomen, die door te groote algemeenheid tegen de waarheid zondigen.

(1) Te vinden achter de Brusselsche editie van zijn werkje: *de la Propriété*.

(2) Men verg. onder vele: *De Politieke Discoursen*, in 1861 uitgegeven; DE LA COURT, *Leydens Welvaaren*, door Mr. WITTEWAAL in 1841 te Leyden uitgegeven; *De Politieke Maximen*; LUZAC, *Hollands Rijkdom*, en KLUIT, *Nederl. Koophandel, groei, verval en herstel*, bl. 352, mihi achter de *Eng. Oorlog*. Verg. ook H. W. FREDERAN, over de *Gilden*.

In de tweede Voorlezing: *De Wetenschap tegenover het Staatsregt der Revolutie*, deelt de Heer Gr. mede, dat de NAAUWKEURIGE EN BEDACHTZAME WETENSCHAP door alle tijden heen een gestadig protest tegen het Staatsregt der revolutie (het conventionneele regt) is geweest. Hij wijst op den Bijbel, op de Historie, op de politieke schrijvers.

Wanneer de geachte Schrijver beweert, dat men in de uitspraken der Openbaring geen leer van trotsche zelfvolmaking, in de revolutieleer zoo zeer doorstraleude, vindt, zal geen Christen hem tegenspreken, wanneer men slechts de bijvoeging van *trotsche* niet als een bijvoegelijk naamwoord aanmerkt, dat noodzakelijk aan de zelfvolmaking eigen is, want het in ootmoed trachten naar het volkomene langs die wegen, welke God heeft aangewezen, is een der eerste pligten van den Christen, voor wien geschreven staat: *weest volmaakt*. Maar wanneer de Heer Gr. naast den Bijbel zich beroept op art. 36 van de Hervormde Geloofsbelijdenis, dan moeten wij verklaren, dat wij die belijdenis in geenen deele durven onderschrijven, inzonderheid niet het volgende: *Ende haer ampt (der Overheyt) is niet alleen acht te nemen ende te waken over de Politien, maer ook de hant te houden aen den heyligen Kerkendienst om te weeren ende UYT TE ROELJEN alle afgoderije ende VALSCHEN GODSDIENST, om het rijke des Antichrists te gronde te werpen, ende het Koningrijke Jesu Christi te vorderen*.

Deze geloofsbelijdenis drukt, naar onze innigste overtuiging, niet den geest van CHRISTUS, maar wel den geest van BOGERMAN uit, die openlijk ten tijde der Remonstrantsche twisten leerde, dat de ketters met het zwaard moesten gestraft worden.

De revolutionaire theoriën zijn in de tweede plaats tegen de geschiedenis gerigt.

Deze stelling is volkomen waar. De revolutionnaire

theorien vervalschen de geschiedenis, door overal bewijzen voor het aloud bestaan hare begrippen te willen afleiden; maar zijn zij de eenige, die door partijdrift de liefde tot waarheid onderdrukt hebben? Hebben niet alle eenzijdige rigtingen op hare beurt de Geschiedenis vervalscht?

De revolutionaire theoriën zijn eindelijk in tegenspraak met de politieke schrijvers.

Alleropmerkelijkst en belangrijk is het betoog, dat in de schriften der Ouden meer geloof aan eene Godsregering gevonden wordt dan in de schriften der republikeinsche school. Bij het beroep op de *naauwgezette wetenschap* van lateren tijd zal het echter velen vreemd voorkomen, dat de Hr. Gr. geene andere schrijvers als organen dier naauwkeurige en bedachtzame wetenschap tegen de revolutionnaire theoriën doet optreden dan BURKE, VON GENTZ, DE BONALD, LE MAÎTRE, VON HALLER en BILDERDIJK. Wij willen over de waarde dier schrijvers met den Heer Gr. niet twisten, het zoude ons te lang bezig houden, maar wij kunnen onze verwondering toch niet onderdrukken, dat een man van die geleerdheid als de Heer Gr., aan wien de latere schrijvers over Staatsrecht niet onbekend zullen zijn geweest, niet met een enkel woord zijne geliefkoosde schrijvers verdedigt tegen de aanmerkingen, die mannen als PÖLITZ, SCHLOSSER, STAHL en anderen op de anti-revolutionnaire schrijvers, en wel bepaaldelijk op LE MAÎTRE en VON HALLER, hebben gemaakt. Men zoude bijna denken, dat de Heer Gr. geene anderen tot organen der naauwgezette wetenschap toelaat, dan die zijne gevoelens bevestigen. Het kan voorts niet als overtollig aangemerkt worden hier aan te halen, hoe door de gehechtheid aan art. 36 der Hervormde Geloofsbelijdenis, die de handhaving der kerkleer door den Staat tot pligt maakt, de Heer Gr. als het ware gedrongen wordt om bij de schrijvers der Roomsche Kerkelijke suprematie, als

VON HALLER, enz., steun voor zijne gevoelens te zoeken, daar gemeld artikel nog onmiskenbare sporen draagt van het geloof, volgens hetwelk de Inquisitie pligtmatig was en van het R. K. Staatsregt, waarin de Regering het zwaard der Kerk is, gelijk de gewezen Bisschop van Keulen, VON DROSTE VISSCHERING, zoo geleidelijk van zijn standpunt betoogd heeft (1).

Het betoog, dat de oorzaak der revolutie geenzins gelegen is geweest in de verkeerdheid van het oudere Staatsregt, noch wat de beginselen, noch wat de Staatsvormen, noch wat de misbruiken betreft, bevat vele hoogst belangrijke opmerkingen (3^e, 4^e en 5^e Voorlezing). Maar ook hier bewijst de schrijver geenzins de stelling, die hij voorgeeft te bewijzen.

Ten eerste toch kan de voorstelling van de *beginselen* van het oude Staatsregt in geenen deele als geschiedkundig waar beschouwd worden. Overal ontbreken de geschiedkundige bewijzen, dat de beginselen van vóór 1795 zoodanig geweest zijn, als de Heer GR. ze voordraagt. Het is blijkbaar, dat hij *zijne* anti-revolutionnaire beginselen in de plaats stelt van de beginselen, die inderdaad in de oude maatschappij geheerscht hebben.

In de verdediging dezer anti-revolutionnaire beginselen komt veel opmerkelijks voor, maar gelijk bij het verkeerd opzetten der som, nooit eene juiste uitkomst kan verkregen worden, zoo wordt ook hier de verdediging der voorgestelde stelling te vergeefs beproefd.

Er wordt gezegd, dat *het vroegere Staatsregt de langzaam rijpende vrucht van de geschiedenis was*, maar geen enkel historisch bewijs wordt daarvoor aangehaald, terwijl in plaats hiervan eene zeer bevattelijke verdediging *

(1) Bij de aankondiging van dit werk in de *Tijdgenoot*, 1843, bl. 306, is door ons de overeenstemming van het ultra-Gereformeerd Staats-Kerkregt met het R. K. Staats-Kerkregt aangewezen.

priori voorkomt, van de stelling, dat het regt zich geschiedkundig moet ontwikkelen, en bij de vermelding van enkele geschiedkundige feiten de onderscheiden eeuwen niet zelden worden dooreengemengd, zoo als b. v. bij het gezegde, *dat de zelfstandigheid der onderdeelen van den Staat het staatsgezag niet verslapte.*

De substitutie van zijne gevoelens en die van von HALLER en LE MAISTRE aan die, welke inderdaad in vroegeren tijd gegolden hebben, blijkt het duidelijkst in hetgeen hij omtrent de misvorming, den aard en de gevolgen van het Goddelijk regt der Overheid mededeelt. Hij geeft hier niet de beginselen, die vroeger geopenbaard en toegepast zijn, niet de bronnen, waaruit het vroeger bestaan dier beginselen kan blijken, maar hij schetst zijne eigene denkbeelden, en dan moeten wij hulde doen aan de wijze, waarop de Heer Gr. zich verdedigt tegen het verwijt, alsof de leer van het *droit divin* hetzelfde is als de leer van het *pouvoir absolu*.

Men heeft aan den Heer Gr. even als aan von HALLER dikwijls ten laste gelegd, dat hij een voorstander van een onbeperkt gezag was. Er kan voorzeker geene onregtvaardiger beschuldiging worden uitgedacht. De Heer Gr. heeft van het oogenblik af, dat hij met zijne staatkundige gevoelens in den kampstrijd is opgetreden, nimmer zich voor een onbepaald gezag verklaard. Alleen eene hoogst oppervlakkige kennis van zijne gevoelens kan tot zulk eene beschuldiging aanleiding geven. Maar wanneer wij den Heer Gr. in die zelfverdediging regt laten wedervaren, dan moeten wij, als beoordeelaars van zijn werk, dat bovenal geschiedkundig is, verklaren, dat de leer van het Goddelijk regt, door den Heer Gr. verdedigd, niet is de leer van het Goddelijk regt, gelijk zij inderdaad vroeger bestaan heeft, daar deze wel degelijk de absolute magt in zich sloot, gelijk de Heer DE WITTE VAN CITTERS reeds in

zijne recensie van het werk van den Heer Gr. in de *Thémis* duidelijk heeft aangetoond. Daarenboven is de theorie van het Goddelijk regt, door den Heer Gr. voorgesteld, werkelijk in het wezen der zaak niet veel onderscheiden van de leertellingen van GUIZOT, DAHLMANN, ZÖPFL, in één woord van alle staatkundige schrijvers, die eene Godsregering erkennen, daar zijn stelsel niets anders zegt, dan hetgeen door allen beleden wordt, die geene Godloochnaars zijn, namelijk, dat de wereld door God bestuurd wordt, en dat Koning, ambtenaar en eenvoudig burger staatspligten te vervullen hebben, waarvoor zij aan God verantwoording schuldig zijn. Het onderscheid bestaat alleen in de toepassing, daar volgens den Heer Gr. (bl. 37) *de Souverein de Stedehouder Gods is, die ook de ware Kerk begunstigen moet*, hetgeen van de andere zijde ontkend wordt, even als door ons, *Jaarb. Dl. X, bl. 555*.

Onder de beginselen van het oudere regt, die de Heer Gr. verder verdedigt, behoort de vereeniging van Kerk en Staat. De Heer Gr. meent, dat die vereeniging thans niet meer moet stand grijpen, daar de vereeniging slechts weldadig is, wanneer zij plaats grijpt met de Kerk, waarin waarheid verkondigd wordt. Bij eenig nadenken over hetgeen de Heer Gr. bl. 58 en volgenden zegt, zal men echter moeten erkennen, dat de geachte Schrijver weder geenzins het oudere beginsel verdedigt, gelijk het in Frankrijk vóór de omwenteling bestond, waar voorzeker de onderdrukking der Hugenootten zijne goedkeuring niet zal wegdragen, maar eene vereeniging van Kerk en Staat, gelijk zij in ons Vaderland bij de Dordrechtsche Synode bestond, een toestand, die door hem gewenscht moge worden, maar die in het oog van vele Christenen allerbetreurenswaardigst en een toonbeeld van onchristelijkheid is geweest, waarbij in het ijveren voor eigen meening en voor eigen eer, de Christelijke ootmoed, de Christelijke

nederigheid en de Christelijke liefde bijna geheel werden onderdrukt.

Met de gemakkelijkerheid, die den Heer Gr. meer eigen is, om te zeggen, dat hij iets bewezen heeft, wanneer hij eene andere stelling behandeld heeft, dan waarvan hij het bewijs toezeide, begint hij zijne vierde Voorlezing, met de vermelding, dat hij aangetoond heeft, *dat het voormalig Staatsregt van Europa gesteund heeft op beginselen, die ten allen tijde de onveranderlijke grondzuilen van orde en regt GEWEEST ZIJN, historische ontwikkeling; organiek leven; Souvereiniteit Gods; onderwerping in woord en daad aan Zijne Wet.*

Men herleze, wij dringen er ten sterkste op aan, de derde Voorlezing, en men antwoorde zich zelve op de vraag, of de Heer Gr. in die Voorlezing bewijzen voor het feitelijk bestaan dier beginselen heeft gegeven.

Na de onbewezene stelling, dat de beginselen werkelijk bestaan hebben, belooft hij het bewijs te leveren, dat de regeringsvormen, op die beginselen gebouwd, geenzins de oorzaak zijn geweest der omwenteling. Het bewijs dier stelling wordt niet geput uit hetgeen in het tijdvak vóór de omwenteling van 1795 in Frankrijk als staatsvorm bestond, hetgeen de geleidelijke behandeling van het onderwerp zoude gevorderd hebben, maar er wordt in beweerd, dat vroeger in Europa eene getemperde monarchie heeft bestaan.

De Voorlezing sluit met de vermelding, *dat hij de waarde der Europesche staatsvormen in de praktijk heeft doen opmerken.* Naar ons bescheiden oordeel heeft de geëerde Schrijver nog niet eens duidelijk aangetoond, wanneer, waar en onder welken Vorst die zoo hoog geroemde getemperde monarchie bestaan heeft.

Maar laat ons aannemen, dat vóór de omwenteling beginselen en staatsvormen bestaan hebben, juist gelijk de

Heer Gr. ze vermeldt, dat hij in de beschrijving niets heeft ingevlochten van zijne eigene gevoelens of die van von HALLER, en dat zijne verdediging van die beginselen volledig is geweest, en zien wij wat de Heer Gr. in zijne vijfde Voorlezing van de misbruiken zegt.

Hij erkent, en wie zal het niet met hem erkennen, dat er misbruiken hebben plaats gehad, maar hij beweert, dat men zich vergist in het bestaan, in de grootte, in de zwaarte dier misbruiken. Ook dit geven wij gaarne toe, ofschoon wij ook hier onder vele juiste en voortreffelijke opmerkingen eene reeks van stellingen aantreffen, die onverklaarbaar zouden zijn in eenen man van de geleerdheid van den Heer Gr., zoo de ondervinding niet leerde, dat de kleur van het glas, waarmede men de geschiedenis beschouwt, aan den een iets als zuiver wit doet voorkomen, wat den ander zwart toeschijnt.

De Heer Gr. moge zeggen, en op het standpunt van hen, die patrimonieel gezag eenen deugdzaam vorm van Staatsregt achten, naar waarheid, dat de helft der declamatiën tegen adel en geestelijkheid wegvalt, zoo men in het oog houdt, dat het geene instellingen ten algemeenen nutte waren, maar wijst de stelling zelve niet aan, hoe allerbekrompenst dat standpunt is. Het regt der onderdanen, om niet geregeerd te worden als een deel van eens anders patrimonium, maar op eene wijze, die tot bevordering van hunne welvaart strekt, werd reeds in de 16^e eeuw meer en meer erkend, en die erkenning juichen wij toe als een' grooten zegen der latere eeuwen.

Wij erkennen, dat de verdediging door den Heer Gr. van het regt der Koningen van Frankrijk, om meer dan 150 jaren de Stenden niet bijeen te roepen, enz. enz., volledig consequent is aan de stelling, dat het middeleeuwsche monarchaal gezag deugdzaam was, maar werpt de mogelijkheid van dit misbruik niet geheel omver den lof van dien staatsvorm

wiens deugdzaamheid de Heer Gr. beweert; en hier schijnt ons eene andere verwarring van stellingen te bestaan; waarschijnlijk ligt het aan ons, dat wij den Heer Gr. niet begrijpen.

De Heer Gr. verdedigt namelijk in de vierde lezing de historische staatsvormen, *omdat zij een afdruksel geworden waren van het ideaal, dat zich de politieke vrijheid van vroeger eeuwen in den onbelemmerden loop van haar bespiegelingen gevormd had* (bl. 90), en in de volgende Voorlezing beweert hij, *dat het gebruik van het landsheerlijk gezag naar eigen willekeur geen misbruik mag genoemd worden, omdat de Vorsten op eigen naam gebied toerden* (bl. 97). Ons schijnt slechts een van beide waar te kunnen zijn, of, dat de stelling omtrent de voortreffelijkheid van den ouden staatsvorm voor de ontwikkeling van het volksleven onjuist is, of, dat het wel degelijk een misbruik was, wanneer de Vorst de Stenden niet opriep, waardoor het getemperde in de monarchie verviel. Maar gaan wij verder.

In het betoog, dat de uitgestrektheid van het staatsgezag, noch de misbruiken zoo groot zijn geweest als de revolutionnaire schrijvers gewoon zijn voor te stellen, heerscht weder veel waarheid. De Heer Gr. destrueert hier op eene uitnemende wijze, hetgeen eene eenzijdige beschouwing der geschiedenis heeft doen schrijven, maar maakt de Heer Gr. zich op zijne beurt niet aan verregaande eenzijdigheid schuldig, wanneer hij zich op eene enkele plaats van NECKER beroept, die daarenboven voor eene andere uitlegging vatbaar is, om den welstand van Frankrijk vóór de omwenteling aan te wijzen, en daarbij geheel voorbijgaat de vele schrijvers, die meer bepaald den materieelen toestand van Frankrijk onderzochten, gelijk de Heer DE WITTE VAN CITTERS reeds met onderscheidene bewijzen heeft gestaafd? Heeft daaren-

boven de stelling, dat de politieke grieven de omwenteling niet hebben veroorzaakt, daar vele natien somtijds in vrij wat ergeren toestand dan die van Frankrijk zijn geweest, zonder dat zij in eene omwenteling uitkomst hebben gezocht, wel veel waarde voor den naauwgezetten geschiedvorschcr? Is het toch niet duidelijk voor elk, die de Geschiedenis aandachtig beschouwt, dat de hand der Voorzienigheid de gebeurtenissen regelt, en dat door Hare schikking schijnbaar gelijke gebeurtenissen niet altijd dezelfde gevolgen hebben, zoodat uit het niet aanwezig zijn van zekere gevolgen van vroegere gebeurtenissen geen afdoend besluit kan getrokken worden? Er zijn honderden omstandigheden, die tot de zegespraal der omwenteling hebben bijgedragen. Naar ons oordeel, leert eene geloovige beschouwing der omwenteling, dat die toestand door Gods leiding is tot stand gekomen, terwijl de stemme Gods den mensch toeroept, om met verwerping van het kwade het goede er van op te sporen en tot ontwikkeling te brengen. Bij die omvatting kunnen wij wel spreken van dwalingen, die er omtrent het Staatsregt bestaan, maar eene verbasering van het Staatsregt te zien in de veranderde vormen, die de geheel gewijzigde behoefte der maatschappij vordert, is naar onze meening eene onhoudbare stelling, en het verdient voorzeker opmerking, dat de lofredenaar van de zoogenaamde getempered monarchie der middel-eeuwen als het ware ondanks zich zelven zich een voorstander verklaart van vrijheid van drukpers, vrijheid van vereeniging, vrijheid van Godsdienst, vrijheid van onderwijs, vrijheid van gewesten en gemeenten, vrijheid van al hetgeen tot de uitoefening van regten en pligten behoort, vrijheden, die in het anti-revolutionnaire tijdvak of niet bestonden, of door geld gekocht, of door geweld van wapenen verkregen waren. De oplossing van dit

raadsel is daarin te vinden, dat de regtsbeginselen van den Heer Gr. bij uitnemendheid geschiedkundig zijn, en dat hij door die beginselen, zonder er van bewust te zijn, wordt medegesleept met dezen tijd. Weinige mannen hebben zulke hooge verdiensten in de uiteenzetting van hetgeen geschiedkundige vorming van het regt is als hij. Onderscheidene zijner stellingen omtrent die vorming zullen als uitspraken van echte wijsheid blijven bewaard, ook nadat al het onhoudbare van zijne eenzijdige beschouwing en der middeleeuwen, en der zeventiende eeuw, en van het Christendom algemeen zal erkend zijn.

Onder die in onze oogen ware uitspraken van den Heer Gr. rekenen wij zijne stellingen, dat alle meeningen van schrijvers over Staatsregt in verband staan met de gebeurtenissen, die zij aanschouwd of van het naast voorgaand geslacht gehoord hebben (bl. 25); dat staatsvormen de afspiegeling zijn van meeningen en beginselen, enz. In de ontwikkeling van de waarheid dier stellingen heeft de Heer Gr. onmiskenbaar zeer groote verdiensten, maar hij is geheel eenzijdig in de toepassing daarvan. Hij doet het geschiedkundig ontstaan der staatsvormen willekeurig stilstaan bij het te niet gaan der Stenden. Het regt der Geschiedenis, gelijk het zich voortdurend ontwikkelt, erkennen wij. Wij ontkennen het gezag van antiquiteiten.

Ware de Heer Gr. consequent aan zijne beginselen en stelde hij zijne vooringenomene denkbeelden omtrent de deugdzzaamheid der oude staatsvormen ter zijde, hij zoude met geheel de naauwgezette wetenschap ontwaren, dat de dwalingen zoowel als de goede beginselen zich gedurende de middeleeuwen in de staatsvormen afgespiegeld hebben, en dat het thans even zoo is.

Dat die overeenstemming tusschen zeden en wetten nu eens geleidelijk, dan door geweld, na opstanden en omwentelingen heeft plaats gehad, hierin zijn de oudere

tijden niet van de nieuwere onderscheiden. Men ga de lange lijst van opstanden, en oproeren en vorstverjagingen in de Geschiedenis na, nergens is bijna eene belangrijke staatshervorming volbragt, dan door schokken vergezeld. Het nieuwe van den tegenwoordigen tijd is slechts de vorm der omwenteling en de aard der verandering. Vroeger, toen de menschen bij gebrek aan wegen, bij gebrek aan middelen om gedachten mede te deelen, geïsoleerd van elkander waren, werd elke verandering op kleinere schaal volbragt. De gemeentevrijheid, waaruit de geheele beschaving van het nieuwe Europa is voortgekomen, is niet door ééne enkele omwenteling, maar door eene reeks of van opstanden of van gekochte privilegien tot stand gekomen. Bij de tegenwoordige centralisatie van magt door overeenstemming van velen zoude de vorm dier omwenteling anders zijn geweest, maar verandering, omkeering, omwenteling was het toch altijd gebleven.

Dat de beginselen zich in de wetten afspiegelen, hierin is derhalve niets nieuws, maar de aard der beginselen is veranderd, de kwade beginselen zijn slechter, de goede beter en de strijd, op ruimer veld gevoerd, is oneindig moeilijker geworden.

De zelfzucht, de zonde, met ongeloof en trotsche zelfverheffing gepaard, stelt Europa bloot aan allerlei gevaarlijke proefnemingen, terwijl liefde tot waarheid, geruggesteund door geloof en ootmoed, werkt voor het Koninkrijk Gods. Dit is ontwijfelbaar; maar de scheidslijn tusschen de goeden en de boozen, tusschen het goede en het kwade, is voor het menschelijk oog dikwijls bijna niet te erkennen. Hier schuilt onder de schijnbare zelfverheffing, waarmede naar den besten staatsvorm wordt gezocht, opregte liefde tot waarheid, Christelijke betrachtiging van de plicht der liefde, en brengt dat goede element

goede vruchten voort, terwijl elders onder schijnbare nederige liefdadigheid en menschlievendheid trotsche zelfverheffing, of onder den mantel van ijver voor de geloofsleer, zondige zelfzucht en hoogmoed bedekt worden.

Dit alles behoorde bij de levensbeschrijving der zoogenaamde revolutionnaire theorie in acht genomen te zijn. Zien wij de biographie, die de Heer Gr. van haar geeft in Voorl. 6 en volgende.

De Heer Gr. zegt: *De revolutieleer is geen eigendunkelijk gewrocht van menschelijk vernuft, maar het natuurlijk organisme van het revolutionair beginsel.*

Wanneer wij deze stelling van hare vrij Hegeliaansche inkleeding ontdoen, komt zij hierop neder: dat achtereenvolgende gebeurtenissen en meeningen een algemeen gevoel en omtrent de regtmaticheid der revolutionnaire stellingen hebben doen geboren worden, waardoor de omwenteling is veroorzaakt.

Voordat wij de waarheid van deze stelling in hare waarde onderzoeken, zij ons eene aanmerking vergund tegen hare uitdrukking. Wij houden den Heer Gr. voor een opregt Christen, die de leer der persoonlijkheid van God, gelijk zij in den Bijbel staat uitgedrukt, van harte omhelst, en het is verre van ons hem van overhelling tot het *pantheïsme* te beschuldigen; maar hoe meer afkeer men van dien vorm van Godverloochening heeft, des te meer moet men op zijne hoede zijn de Hegeliaansche philosophie te bevorderen, door uitdrukkingen, die inderdaad het gevoel en ingang doen verschaffen, dat het idee een objectief bestaan heeft, dat zich zelf ontwikkelt zonder menschelijk toedoen. Uitdrukkingen als de aangehaalde en de volgende (bl. 45): *Het historisch regt was de langzaam rijpende vrucht van de werking, waardoor het regtsbeginsel in plaats van zich voor de gebeurtenissen te buigen, als ware 't den ongevorm-*

den klomp der omstandigheden en feiten aan zijnen regelen en zuiverenden invloed onderwerpt, doen denken aan het objectief bestaan van een idee, en is in het aannemen der objectiviteit der ideeën, die zich verwerkelijkken, niet de grondwaling der Hegeliaansche philosophie gelegen? — In Duitschland zijn de regtzinnige Christenen, zonder het zelve misschien te weten, de verspreiders van ongodsdienstige begrippen geweest, en het schijnt dat de Heer Gr. door het kanaal der *Evang. Kirchen-Zeitung* van 1833 niet vrij is gebleven van den invloed dier uitdrukkingen, die in de idealistische wijsbegeerte eerst eenen bepaalden zin bezitten. Van hier is het te verklaren, dat hij SCHELLING, die toch door zijne identiteitsleer het pantheïsmus van HEGEL heeft voorbereid, in zijne *Beschouwingen over Staats- en Volkenregt*, bl. 72 (1), onder de Christen Wijsgeeren rangschikt, die men hier te lande niet verstond, en zelfs tegen BORGER verdedigt, terwijl hij op de aanbeveling der *Ev. K. Zeitung* in gemeld werk (bl. 90 en 93) zelfs geen ongun-

(1) STAHL, van wien in de latere geschriften van den Heer Gr. goedkeurend onderscheidene plaatsen worden medegedeeld, velt, in zijne *Gesch. der Rechtsphil.*, bl. 394, het volgende oordeel over SCHELLING: »Durch SCHELLING entstand den auch jene Auffassung, die man als das innerste Charakterzeichen des Pantheismus betrachten kann: dass das individuelle Leben als Negation und Beraubung des Allgemeinen erscheint.“ — J. J. LE ROY, die wij vertrouwen, dat de Heer Gr. niet van partijdigheid zal verdenken, zegt van SCHELLING in zijne beknopte *Geschiedenis der Wijsbegeerte*, bl. 380, na de korte uiteenzetting van zijne Wijsbegeerte: »Met één woord, SCHELLING's Wijsbegeerte toonde op nieuw, waartoe de menschelijke geest vervalt, wanneer hij eene gezonde kritiek van zijn eigen vermogen verwaarloost.“ En het verdient zeker bij den lof, dien de Heer Gr. in zijne *Beschouwingen* aan SCHELLING geeft, opmerking, dat deze Wijsgeer sinds 1812 de vruchten van zijn onderzoek niet heeft openbaar gemaakt, en in 1834 alleen heeft te kennen gegeven, dat zijne gevoelens veranderd waren.

stig oordeel over leerlingen van **HEERL** velt. — Het idee heeft in de gezonde Wijsbegeerte geen objectief bestaan, dat zich uit zich zelve ontwikkelt, maar de meeningen en gedachten worden gevormd door dat de menschen gevoelens overnemen van anderen en in hunne beoordeeling van die gevoelens onder den invloed staan van de omstandigheden, waarin zij geplaatst zijn.

Maar keeren wij terug tot het revolutionaire Staatsregt. Volgens den Heer **GA.** heeft langzamerhand het wanbegrip veld gewonnen, dat de Staat was eene vrijwillig aangegane associatie.

Wij zullen hier den gelcerden Schrijver in zijn betoog niet volgen, deels omdat wij het hier bijna geheel met hem eens zijn, deels omdat aantekeningen op enkele uitspraken ons te lang zouden ophouden. Alleen kunnen wij niet nalaten op te teekenen, dat het ons leed heeft gedaan, dat hij de Fransche vertaling van **HUGO DE GROOT** heeft gevolgd, die niet overal juist is, gelijk in de definitie van Staat, die door den Heer **GA.** berispt wordt. De Latijnsche uitdrukking *Sociatus* bij **HUGO DE GROOT** laat, even als dezelfde uitdrukking bij **CICERO**, God als *auctor* der associatie bestaan, terwijl de Fransche vertaling *personnes qui se sont jointes* geheel het volontaire regt der Fransche school uitdrukt.

De drie volgende Voorlezingen zijn gewijd aan het betoog, dat de revolutie niet aan de Hervorming, maar aan het ongeloof te wijten is.

Wij erkennen gereedelijk, dat er een naauw verband bestaat tusschen Christendom en ongeloof aan de eene zijde en goede en kwade politieke denkbeelden aan de andere zijde; maar het denkbeeld, dat alleen het ongeloof zich in de politieke denkbeelden afgespiegeld zou hebben, en dat het Christendom eene halve eeuw op de heerschende denkwijze zonder invloed zou zijn geweest,

en alleen in den tegenstand zich zoude hebben geopenbaard, heeft reeds dadelijk iets stuitends, en wanneer wij de ervaring raadplegen en de Geschiedenis opslaan, dan worden wij ook ten volle overtuigd van hetgeen reeds *a priori* was op te maken, dat het Christendom werkelijk niet zonder invloed is geweest op de vorming der politieke meeningen. De beginselen der omwenteling zijn voor een groot gedeelte door de hervorming bevorderd. Dit feit schijnt ons onloochenbaar.

Het bewijs van den Heer GR., dat de reformatie niet heeft medegewerkt tot de begrippen, bij wier bestaan de omwenteling alleen mogelijk was, wordt door hem gebouwd op de volgende basis: *De reformatie heeft de oorzaak der revolutie niet kunnen zijn, vermits zij uitging van objective geloofseenheid en niet van de verscheidenheid der subjective gevoelens.*

Oftchoon deze bewijsvoering in een geschiedkundig betoog wat vreemd moge zijn, zijn wij geneigd haar aan te nemen, wanneer men door reformatie niet anders verstaat dan het aannemen van bepaalde geloofsartikelen tegen dwalingen. Zoodanig bloot formeel feit kon geene groote maatschappelijke verandering te weeg brengen. Maar de hervorming omvat veel meer.

Bij het trachten naar geloofseenheid volgde ieder zijne subjectieve gevoelens. LUTHER en CALVIN stonden gedeeltelijk tegen elkander over, en de kerkelijke twisten bij ons kunnen toch wel uit niets anders dan uit verscheidenheid van subjectieve gevoelens verklaard worden. Men begon met de feilbaarheid der Kerk aan te tasten, en al bleef men de onfeilbaarheid der Openbaring handhaven, zoo werd toch het veld der stellingen, waaraan getwijfeld kon worden, oneindig grooter. Nevens elke krachtsontwikkeling, die tot de Waarheid nadert, vindt men ontwikkeling van dwaling. Volgens eene onveranderlijke wet der

Geschiedenis moest de handhaving der waarheid met verspreiding van dwaling gepaard gaan. Het zich los scheuren van het menschelijk gezag moest noodwendig ten gevolge hebben twijfelzucht aan vele stellingen, die men vroeger als waarheid had geëerbiedigd, maar die men nu als mogelijke menschelijke dwalingen aan een nieuw onderzoek onderwierp. Het kon niet anders, of het ongeloof moest niet uit de Hervorming, maar ter gelegenheid, dat de Hervorming zoo vele banden verbrak, zich ontwikkelen.

De invloed van de hervorming op de Staatskunde is echter daartoe niet bepaald. Naast de neiging tot ongeloof heeft de Hervorming ook het licht des Evangeliums meer algemeen gemaakt, en uit dat Evangelie heeft de Staatskunde eenige waarheden overgenomen, voor zoo veel zondige geneigdheid en trotsche zelfverheffing dit vermogten. Op het Staatstoonel zijn de apostelen van het ongeloof tevens apostelen geweest der Christelijke zedeleer, en dat verminkt Christendom heeft op eene onloochenbare wijze tot verspreiding van de grondbeginselen van vrijheid, gelijkheid en broederschap medegewerkt. Nu moge het waarheid zijn, dat het zuivere Christendom onschuldig is aan de dwalingen, die het ongeloof verspreid heeft, wij moeten toch voorzigtig zijn in het ontkennen van den invloed der Hervorming op de omwenteling, en niet blind zijn, dat onder de revolutionnaire dwalingen ook nog Christelijke gevoelens verborgen zijn. Wij moeten ons wachten het zaad van het Christendom, dat hier en daar in de maatschappij wast, met het onkruid der menschelijke waanwijsheid uit te roeijen.

De omwenteling van 1795, het is geschiedkundig waar, heeft gezegevierd, deels door het geloof aan de waarheid van edele en menschlievende stellingen, die de schrijvers voorop stelden, deels door de trotsche zelfverhef-

fiſg, die meende het goede te kunnen verwezenlijken, door middelen, die daartoe door God niet geëigend zijn.

De Heer Gr. ziet bijna geheel het beginsel van liefde tot waarheid en regt, het beginsel van belangeloosheid, het beginsel van menschenliefde over het hoofd, die zich in de 18^e eeuw hebben ontwikkeld. Zijne waarheidsliefde belet hem dat goede geheel te verzwijgen, maar hij verkleint het tot een bijna levenloos beginsel, dat zonder invloed op de omwenteling is geweest. Hij stelt alleen de kwade beginselen in het daglicht, en wanneer hij dan het beginsel der ongeloovige wijsbegeerte, de soevereiniteit der Rede en de uitkomst daarvan Godverzaking en materialisme, en radicalisme afschildert, moeten wij hem den onbepaalden lof geven, dat hij op eene zegevierende wijze, inzonderheid in de negende Voorlezing, vele onschatbare ware stellingen vermeldt, terwijl hij in de tiende Voorlezing op eene voortreffelijke wijze aantoonst, dat vele stellingen der Fransche revolutionaire school in strijd zijn met natuur en regt.

Wij willen geene aanmerkingen op enkele stellingen in deze Voorlezingen maken, om daardoor niet den schijn te erlangen, dat wij hier niet in het algemeen met den Heer Gr. zouden instemmen. Alleen kunnen wij niet nalaten protest aan te teekenen tegen sommige harde uitdrukkingen, die hier en daar voorkomen, tegen hen, die de gevoelens van den Heer Gr. niet geheel zijn toegedaan, te meer, daar hunne gevoelens zelden geheel naar waarheid worden voorgesteld. Inzonderheid de uitval tegen de gematigden, door hem eene *factie* genoemd, schijnt mij ten hoogste onregtvaardig. Wij leven in eene maatschappij, waarin op hetgeen mogelijk is moet gelet, op de omstandigheden des tijds moet acht gegeven worden; voorzigtigheid gebiedt zulks. - In het wijken voor de om-

standigheden ligt geene onopregtheid of onvastheid. De Heer Ga. heeft het elders zelf beweerd.

Voorts wordt niet altijd genoeg gelet op hetgeen de gebeurtenissen dringend vorderen. De staatsbemoeijng van den Vorst in de middeleeuwen was geheel anders dan die van een' Vorst in het tegenwoordig Europa zijn moet. Het algemeene welzijn is door de Geschiedenis zelve thans een doel der staatsinrigting geworden.

In de laatste Voorlezing geeft de Heer Ga. eene korte geschiedenis van de laatste jaren, om daaruit nader zijne gevoelens te staven. Tot 1789 was er voorbereiding tot de omwenteling. Opmerkelijk zijn de mededeelingen, die de Heer Ga. omtrent dit tijdvak geeft, ofschoon wij er verre af zijn, de voorstelling van die feiten volkomen juist te achten.

In de twaalfde Voorlezing wordt de ontwikkeling der omwenteling, 1789—1795, geschetst. Met stoute hand wordt de invloed van alle bijomstandigheden op zijde geschoven, om alleen aan de revolutiebegrippen de gruwelen der omwenteling te wijten. Dat hieruit eene groote eenzijdigheid geboren moest worden, valt ligt op te merken.

De Heer Ga. onderzoekt in het geheel niet het gevoel van hen, die beweren, dat de beginselen van vrijheid, gelijkheid en broederschap op zich zelve niet verkeerd zijn, noch tot onregt kunnen aanleiding geven, maar dat zij alleen heilzaam kunnen werken bij Christelijk geloof en naauwgezette pligtbetrachting, en dat zelfzucht, eigenbelang en zelfverheffing de oorzaken zijn geweest van de rampen der omwenteling; en echter had dit gevoelen, wanneer de Heer Ga. van het tegendeel overtuigd was, gelijk het schijnt, wel eene wederlegging verdiend, zoowel omdat dit gevoelen in ons Land het meest algemeene is

als omdat met deszelfs aanneming de geheele beschouwing van den Heer Ga. vervalst.

De Geschiedenis der Wereld is eene geschiedenis van krachtsontwikkeling, van het streven naar het goede, edele en regtvaardige, en daarnevens van zelfzucht, eigenbelang en trotschen waan, die zich in allerlei bogten, onder allerlei vormen en onder allerlei omstandigheden eenen weg banen.

De Heer Ga. is bij uitnemendheid goed geschiedschrijver van de kwade beginseken; op dit terrein is, bij eene naauwgezette overweging, die tegen zijne eenzijdige beschouwingen op de hoede doet zijn, veel, zeer veel van hem te leeren.

J. DE BOSCH KEMPER.

